

דף מקורות 6 – אלקי, נשמה

גמרא, ברכות ס:

הנכנס לישן על מטתו אומר משמע ישראל... ואומר ברוך המפיל חבלי שינה על עיני...
כי מתער אומר א-להי, נשמה שנתת בי טהורה...

מדוע אינה פותחת ב"ברוך"?

1. ברכת הודאה אינה צריכה לפתוח בברוך.

תשובות הגאונים החדשות (עמנואל - אופק), סימן כח ד"ה תשמט ושאלת א-להי נשמה שנתתה בי טהורה מה טעם אין לה פתיחה? תשובה: טעם הדבר לפי שהיא הודאה, וברכת הודאה כמי שנפתח בה בשם ובמלכות דומה. ומצאנו סיוע לדברינו וזה הוא מודים דרבנן דבר חשוב למאד עד שבשביל חשיבותו אמרו על הבא ומוצא צבור מתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל (ברכות כא:), הרי נתנו לו כח קדושה וכח קדיש והיה לו להיות בפתיחה שלימה, אלא לפי שהוא הודאה לא נתנו לו פתיחה.

בית יוסף (סימן ריד)

וברכת אלהי נשמה לדעת האומרים (ס' ו) שאינה סמוכה לברכת אשר יצר ואין בה מלכות נראה דכיון שמזכיר בה שהקדוש ברוך הוא בורא הנשמות ונופחן בגופות ואחר כך נוטלן מהם ואחר כך מחזירן להם אין לך הזכרת מלכות גדולה מזו.

תוספות, ברכות מו. ד"ה כל

אלהי נשמה אמאי אינה פותחת בברוך דאינה סמוכה לאשר יצר וכו' כגון אם לא בא מן הנקבים דידין טהורות אין צריך לברכת אשר יצר? וצריך לומר הואיל ואין בה אלא הודאה בעלמא אינה פותחת בברוך, ומכל מקום חותמת בברוך הואיל וארוכה קצת, וכן נמי צריך לומר גבי אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו'.

ראבי"ה (ח"א – שו"ת סי' קסח ד"ה ועוד אני)

וברכת אלהי נשמה שנתת בי טהורה הוי כהודאה בעלמא. והתחלת הברכה הוי בא"י המחזיר נשמות לפגרים מתים, ואפשר לפזרן. וכן במודים דגשמים מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה כו' הוי הודאה בעלמא, והתחלתה בא"י רוב ההודאות ואל ההודאות, ואפשר לפזרן.

שבלי הלקט (ענין תפלה, סימן ב בשם אחיו הר' בנימין) - כוונת הלב.

תימה לר' בנימין אחי נר"ו למה אין פותחין בה בברוך...?

ונראה לי לפרש כי עיקר הברכה היא "המחזיר נשמות לפגרים מתים", ולפי שצריך אדם לברך ברכה זו כשניעור משנתו מיד תכף לתעורתו האריכו בה כדי שיהא מתעורר יפה ויוכל לכון לבו בברכה. ולפי הפירוש הזה נראה. שצריך להזכיר בה מלכות.

רבנו תם הובא באבודרהם (עמ' לט):

והנכון כמו שפירש רבינו תם שאינה פותחת בברוך מפני שהיא ברכת הודאה שמודה לשם שהחזיר לו נשמתו להתנועע בה ולקום בבקר לעשות צרכיו, שאם

אינו מקדים תחלה הודאה על מה שתחול הברכה הויא לה ברכה לבטלה.

הרשב"א, ברכות מו.

כל הברכות כן פותח בהן בברוך וכו' – ולא כלילא הוא, דהא איכא ברכת א-
להי נשמה וברכת הדרך ותפלה קצרה וברכת גשמים שאינן סמוכות ואפילו כן
אין פותחות בברוך.

2. סמוכה לחברתה.

מחזור ויטרי¹, סימן פט, בגליון הכתב יד
אלהי נשמה – ברכה הסמוכה להבירתה היא לאשר יצר, ששתיהן בשורת
הגוף ולכך אינה פותחת בברוך.

שבלי הלקט (עין תפלה, סימן ב), בשם ר' לוי:

תימה לר' בנימין אחי נר"ו למה אין פותחין בה בברוך...? ...
עוד שמע אחי מחבר אחד ושמו ר' לוי שקבל מרבתי שברכה זו של תעורה
סמוכה לברכת השינה "המפיל חבלי שינה על העין" ועל כן אין פותחין לזו
בברוך, דהויא לה כעין ברכה הסמוכה לחברתה.

שבלי הלקט, שם

ואם יש לסמכה לברכה אחרת ראוי לסומכה לברכת המעביר חבלי שינה שגם
היא ברכה על התעורה. ואל תתמה על שתי ברכות הללו: כי א-להי נשמה
מיוסדת על השינה עצמה שהקב"ה משמר הנשמה שבגוף והיא עולה
ושואבת חיים מלפניו... והמעביר חבלי שינה הוא על התעורה עצמה
כשמעביר ידיו על עיניו ועל פניו להתעורר יפה יפה כי פעמים שמקיץ אדם
משנתו ועיניו כבדות כמתנמנם עד שהוא רוחץ פניו וידיו ועיניו. על כן ראוי
להקדים המעביר חבלי שינה שהיא פלא התעורה עצמה ואחר כך סומך לה א-
להי נשמה.

דיון הלכתי - מתי לאומרו בסדר ברכות השחר?

רמב"ם, הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ז הל' ג
בשעה שייקץ בסוף שנתו מברך והוא על מטתו כך: "א-להי, נשמה שנתת בי
טהורה..."

שו"ת הרא"ש, כלל ד סימן א
ובבקר לא יפסיק בין ברכת אשר יצר לא-להי נשמה, כי היא סמוכה לה ולכך
אינה פותחת בברוך.

שו"ע, סימן ו סע' ג
ברכת אלהי נשמה אינה פותחת בברוך, מפני שהיא ברכת ההודאה, וברכת
ההודאות אין פותחות בברוך, כמו שמצינו בברכת הגשמים.

משנה ברורה, סימן ו ס"ק יב
ומכל מקום יש לעשות על צד היותר טוב להסמיך א-להי נשמה לברכת אשר יצר,
ועיין בביאור הגר"א בסימן מו שדעתו גם כן דברכת אלקי נשמה סמוכה לברכת
אשר יצר על כן נכון ליזהר בזה לכתחלה.

¹ ר' שמחה מוטר; צרפת במאה ה-11-12; מתלמידיו של רש"י. כתב פירושים ופסקים על התפילה. כולל מנהגים העוסקים בסדר התפילה וקריאת התורה, ופיוטים רבים. משתמש הרבה בתורתו של ר' שמעיה, תלמידו ומזכירו של רש"י.

דיון הלכתי - האם יוצא ב"מחיה המתים" בשמול'ע?

פרי חדש, סי' מו ס"ק א

ודע דבירושלמי (ברכות) פרק תפלת השחר (הל' ב) אמרינן "הנעור משנתו צריך לומר 'ברוך אתה ה' מחיה המתים'". וכנראה ש היו אומרים אותה במקום המחזיר נשמות, וכיון דכן – אם במקום המחזיר בירך "מחיה המתים" – יצא. ועוד, דלא גרע במריך רחמנא מארי דהאי פיתא דאמרינן בכיצד מברכין (ברכות מ:) דיצא, והכא נמי – יצא.

שערי תשובה סי' ו ס"ק ז

ולדידי צ"ע שנראה דברכה זו נתקנה על ההוה דהיינו שהחזיר הנשמה אחר השינה דטעים טעם מיתה כמ"ש שינה אחד מס' במיתה וכן בכתוב "כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי כו" וכו"ש הר' דוד אבודרהם ואין זה ענין לברכת מחיה מתים שהוא עתיד להיות.

ואין ראיה מהירושלמי דהתם אומר בא"י מחיה המתים על כוונה זו שהחזיר נשמתו אחר השינה משא"כ במה שאמר בתוך התפלה מחיה המתים על שם העתיד מסתברא דלא יצא בזה שלא בירך על תחיית ישיני עפר לעתיד ולא על ישינים על מטתו שהתחיל הוא עתה כהוה.

משנה ברורה סימן נב ס"ק ט

ומכל מקום יותר טוב לכתחלה לצאת אליבא דכולי עלמא דהיינו שאם התחיל כבר להתפלל ושכח מקודם ברכת אלוקי נשמה יכוין בפירוש בברכת "ונאמן אתה" שאינו רוצה לפטור בזה ברכת אלוקי נשמה ואז לכו"ע יברכנה אחר התפלה. ...

פרשנות

ספר המנהגות (ר' אשר מלוניל) דף יא עמוד ב

ויש ששואל למה אין אנו מברכין שלא עשאני בהמה? מפני שכבר הודה על זה בברכת "א-להי נשמה שנתת בי טהורה", וכן "אשר יצר את האדם בחכמה", מפני שבשעה שנבראו הנשמות לא נבראו רוחות הבהמות ובהמה אין לה נשמה.

א-להי!

הרב קוק, עולת ראיה חלק א עמ' 10

קריאה קדושה זו, שכל יחיד קורא בבטחה את ה' בתור א-להיו המיוחד והפרטי אליו, היא הבעת הנשמה במקוריותה.

"טהורה היא"

גמרא, ברכות י.

רב שימי בר עוקבא ואמרי לה מר עוקבא הוה שכיח קמיה דרבי שמעון בן פזי, והוה מסדר אגדתא קמיה דרבי יהושע בן לוי; אמר ליה: מאי דכתיב "ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו" (תהלים קג)? אמר ליה: בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם...

אמר ליה: אנא הכי קא אמינא לך. הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד? לא אמרן אלא כנגד הקדוש ברוך הוא וכנגד נשמה: מה הקדוש ברוך הוא מלא כל העולם - אף נשמה מלאה את כל הגוף; מה הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה -

אף נשמה רואה ואינה נראית; מה הקדוש ברוך הוא זן את כל העולם כולו - אף
נשמה זנה את כל הגוף; מה הקדוש ברוך הוא טהור - אף נשמה טהורה; מה
הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים - אף נשמה יושבת בחדרי חדרים; יבא מי
שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למישיש בו חמשה דברים הללו.